

Hüüdnimed

Me oleme kogu aeg rääkinud nimedest, nagu need oleksid midagi püsivat. Mitmiknimede puhul korra oli juttu, et mitmest nimest mõni võib jääda vaid passinimeks, mida igapäevaprüugis ei kasutata, ja mõni on igapäevaprüugis tarvitatav nn tavanimi.

Tegelikult ei ole inimeste nimedega lugu sugugi nii lihtne. Ühel ja samal inimesel võib elu jooksul olla mitu nime. Passis kirjas olev ametlik nimi või dokumendinimi jääb muidugi enamasti samaks (kui seda just nimemuutmise protseduuri käigus ära ei muudeta). See aga, kuidas inimest tegelikult kutsutakse, on hoopis teine asi.

Nicolaisen, William F. H. 1993. An onomastic autobiography, or, In the beginning was the name. – Akten des 18. Internationalen Kongresses für Namenforschung. Trier, 12.–17. April 1993. Band III. Namensoziologie. (Patronymica Romanica 16). Tübingen: Max Niemeyer Verlag, lk 24–29.

Esitab enda onomastilise autobiograafia, kirjeldades oma ALLONÜÜME. Vanima poja ja lapselapsena sai eesnimed esiisadelt: *William* (< isa tavanimi) *Fritz* (< isaisa) *Hermann* (< emaisa) *Nicolaisen*. Sel (täielikul) kujul seisab tema nimi vaid sünnidokumentis.

Tavaliselt teatakse teda *Bill Nicolaisenina*. Kolmekuuselt oli tal ema pandud hüüdnimi *Klein-Willi*. Kaheaastasest kuni koolimineku hüüti teda *Putzi* – nimega, millega laps ise oli end nimetama hakanud. Koolis hüüti teda esimesest päevast peale *Williks*, pere ringis hüütakse nii vist elu lõpuni. Perekonnas hüüti tema isa *der grosse Willi* ~ *Vati*, teda aga *der kleine Willi* ~ *Willi*. Kui tal omal lapsed sündisid, hüüdsid need teda *Vati*, lapselapsed aga *Opa*, tema naist, kelle nimi on *Paula*, aga vastavalt *Mutti* ja *Oma*. *Willi* on tema hüüdnimeks jäänud kogu eluks, noorematele sugulastele on ta aga ka *Onkel Willi*. Ülikoolis kutsusid kursusekaaslased teda *Nico*'ks, kehalise kasvatusõpetaja aga *Nike*'iks. Täiskasvanueas nimetasid võõrad teda *Wilhelmiks* või, alamsaksa moodi, *Willemits*. Järeldab: **nimetarvitus pole uuritav vaid sünnidokumentide põhjal**. Mis siis tegelikult oli tema nimi?

hüüdnimi // *ingl nickname ~ alias*

isiku kohta (peamiselt) suulises prüugis tarvitatav mitteametlik nimi. Kasutatakse ametliku nime kõrval või selle asemel. Võib olla neutraalne, austav, iseloomustav, hellitav, halvustav, pilkav jne. Eraldi terminid on olemas hellitlevate, halvustavate ja pilkavate hüüdnimede kohta (vt HELLITUSNIMI, SÕIMUNIMI, PILKENIMI).

hellitusnimi ~ meelitusnimi ~ deminutiiv // *ingl diminutive name*

hellitava varjundiga HÜÜDNIMI, tihti vormiliseks tunnuseks vähendusliited, nt *-ke*, *-u* (*Margit* > *Margitike*; *Teet* > *Teedu*).

pilkenimi // *ingl byname*

pilkava varjundiga HÜÜDNIMI

sõimunimi

halvustava varjundiga HÜÜDNIMI

Soome uurija Johanna Paalanen on (toetudes Briti uurija Peter McClure liigitusele) eristanud järgmisi hüüdnime moodustusviise.

Ta jagab hüüdnimed 1) primaarseteks hüüdnimedeks, mis tulenevad isikust endast; 2) sekundaarseteks hüüdnimedeks, mis tulenevad isiku nimest.

Primaarsed hüüdnimed on seotud nimekandja isikuga. Need tulenevad kas otseselt isikust endast (välimus, iseloom, käitumine, amet, sugu jm) või on isikuga seotud kaudselt, näiteks metafoori kaudu või isikuga seotud mõne sündmuse kaudu.

Sekundaarsed hüüdnimed tulenevad isiku ametlikust nimest (kas eesnimest, perekonnanimest või mõlemast). Nime moonutatakse, väänatakse, asendatakse teise sellega

assotsieeruva sõna või nimega, nii et tulemuseks on mingi uus varjund. Taolised ametliku nime teisendused võib jagada fonoloogilisteks, morfoloogilisteks ja leksikaalseteks teisendusteks.

Fonoloogiliste teisenduste kõige tavalisemaks liigiks on nime lühendamine (aferees, apokoop, sünkoop, hüpokorism).

aferees ~ alguskadu // *ingl aphaeresis ~ apheresis*

nime lühenemine alguskaoga, nt *Helene* > *Leena*, *Johannes* > *Hannes*. Vt LÜHEND.

apokoop ~ lõpukadu // *ingl apocope*

nime lühenemine lõpukaoga, nt *Johannes* > *Juhan*. Vt LÜHEND

sünkoop ~ sisekadu // *ingl syncope*

nime lühenemine sisekaoga, nt *Nikolaus* > *Niklas*

hüpokorism // *ingl hypocorism*

Meelevaldselt lühenenud nimi on nt *Johannes* > *Juss*, *Nicolaus* > *Nisse*. Vt LÜHEND

Fonoloogiliste teisenduste näiteid: *Kristiina* (Šmigun) > *Kiku*, *Kiks*; *Piret* > *Pirks*, *Pirka*; *Kadri* > *Kats*, *Kata*; *Mariko* > *Mann*; *Toivo* > *Toits*; *Meelis* > *Mell*; *Sobolev* > *Sobu*; *Vilosius* > *Viloss*; *Piirimäe* > *Pipi*.

Selliste teisenduste käigus ei omanda nimi mingit uut leksikaalset väärtust, muutus puudutab ainult nime häälikkoostist. Fonoloogiliseks teisenduseks on ka nime häälduskuju moonutamine, nt *Erki Nool* > *Ööki Nuul*; *Jaak Mae* > *Jack Me*, *Elmo Kassin* > *Kassään*. Mõnikord mängib kaasa isiku enda mingi eripära, nt *Kertut*, kes põristab *r*-i, kutsutakse *Kerrrtuks* (vastavalt hääldatud); *Marja Peura* > *Mavja Peuva*.

Omaette grupiks on ka ees- ja perekonnanime kontaminatsioonid, nt *Marju Lauristin* > *Marjustin*. Slängiuurija *Tõnu Tender* on selliseid liitumeid nimetanud kohversõnadeks.

Teinekord tõstetakse ees- ja perekonnanimes silpe ümber, nt *Kati Murutar* > *Muti Karutar*; *Toomas Kirss* > *Kiimas Torss*. Selliseid juhtumeid võiks pidada fonoloogiliste ja leksikaalsete teisenduste vahepiirkonnaks.

Morfoloogiliste teisenduste korral lisatakse nimele või selle lühendile mingi liide või lõpp. Sageli on selleks mingi slängisufiks, Eestis nt *-kas*, *-s*: *Pille* > *Pillekas*, *Raigo* > *Raiks*. Sageli käivad fonoloogiline ja morfoloogiline teisendus käsikäes, esmalt nimi lühendatakse, seejärel lisatakse sufiks, nt *Ulvi* > *Ulks*.

Leksikaalsete teisenduste puhul asendatakse nimi teise sellega assotsieeruva sõna või nimega, nii et tulemuseks on mingi uus tähendusvarjund. Rakendatakse osalist homonüümiat (kõla või kirjapildi osalist sarnasust), nt *Forsell* > *For Sale*; *Ignar Fjuk* > *Ignar Fuck*; *Mihkel Pärnoja* > *Mihkel Paranoia*, sünonüümiat (*Toomas Tool* > *Taburet*), antonüümiat (*Virkus* > *Laiskus*), metonüümiat (*Ivo Kuusk* > *Känd*). Tihti mängib siin kaasa nimekandja isik. Ei valita ju vasteid juhuslikult, vaid ikka nii, et tekiks mingi lisatoon, kas siis naljatlev, ironiseeriv vm.

Primaarsed hüüdnimed tulenevad isikust endast. Kõige tavalisemalt võetakse aluseks mingi välimuse või käitumise eripära. Arvesse tulevad ka sotsiaalne ja varanduslik seisund, amet, sugu. Need on isikuga otseselt seotud asjaolud. Ent ka mõni kaudsem seos võib anda alust hüüdnime tekkeks, nt isikuga seotud mingi sündmus.

Primaarses hüüdnimes võib nimekandjale olla viidatud otse (nt *Juhan Parts* > *Kõverkaela-Juku*), ent ka metafoorselt või metonüümselt. Metafoorse viitamise korral kõrvutatakse nimekandjat mingi temaga sarnaneva isendi või objektiga. Aluseks võetakse väline või olemuslik sarnasus võrreldavate vahel (*Lennart Meri* > *Wiiralti Kaamel*; *Väike Myy*; *Eesel*; *Rambo*). Metonüümilise viitamise korral viidatakse nimekandjale mingi temaga seostuva objekti kaudu, nt *Mait Metsamaa* > *Mullivann*, *Van Der Mull*; *Toomas Hendrik Ilves* > *Kikilips*; *Kalev Kallo* > *Volvo-Kallo*.

Välimusel põhinevaks hüüdnimeks (nii otseseks kui ka metafoorseks ja metonüümiliseks) võib alust anda nt

- 1) soeng: Lammas, Munapea;
- 2) riietumisstiil: Lotta Svärd (kooliõpetaja Soomes, armastas rangeid kostüüme, nagu sealne Naiskodukaitse ehk lottad), Vantaan Liikenne (kollase-oranži tooniga riided, see on Vantaa linnaliinibusside värvikombinatsioon); Pieni talo prerialla (samanimelise vesternisarja järgi);
- 3) lemmikaksessuaar: Toomas Hendrik Ilves > Kikilips, Ivi Eenmaa > Kübaramoor;
- 4) kehakuju, kehahoiak, esiletungivad kehaosad: Kõrend, Peki, Põssa; Siim Kallas > Operetiohvitsner (sirge hoiak, vuntsid); Koit Pikaro > Hüljes (vuntsid, paljas pealagi); Mart Laar > Mõmmibeebi.

Olemusel põhinevaks hüüdnimeks võib alust anda nt

- 1) iseloomulik keeleväljend: Ülo Nugis > Hääled Koos (oli Riigikogu esimees); Tõnu Kaljuste > Hästi Tehtud; Pojat-Pojat; Tumäsanon; Joo-joo;
- 2) iseloom, käitumine: Füürer (aaria rassi välimusega – valge pea, sinised silmad – pikk, kõhn ja tige ohvitser), Neiu Erkki (Erkki Otsman, transvestiidist laulja); Onu Aino (mehelik naine); Neiti Naurutalo;
- 3) iseloomulik tegevus: Kristiina Ojuland > Biskviidi Hiir (armastab magusat nosida); Moniste-Raikku (Raili-nimeline õpetaja, kes armastas tunnis rohkelt käsilehti välja jagada);
- 4) hääletoon: Olev Raju > Porgandi Häälega Mees;
- 5) omane anne: Jaak Joala > Kremli Ööbik; Erki Nool > Välek;
- 6) harrastused: Toomas Alatalu > Fidel (tunneb erilist huvi Ladina-Ameerika vastu);
- 7) amet: Peep Taimla > Homme Ilm (ETV ilmaennustaja); Valeri Kirss > Missi-Issi (missivõistluste korraldaja).

Isikuga seotud sündmus: Buratino (mees laulis ükskord purjus peaga Buratino-laulu), Indrek Treufeldt > Treufeldt-Poiss (president Meril ei tulnud kord valitsusele oma nõunikke tutvustades Indrek Treufeldti ametinimetust meelde. Patsutas talle õlale ja ütles: “Ja see on meie Treufeldt-poiss”. Nimi jäi külge.)

Vanus: Vauva ja Mummi (ooperikoori noorim ja vanim liige).

Sageli põhjustab üks hüüdnimi teise tekke, võivad sugeneda terved nimekobarad või nimeahelad: Helina > Hulina, Kilinä, Kolina; Helina > Heluna (Walt Disney lehmakuju) > Ammuu; Väinö > Väiski > Viski; Saks Margit ja Paks Margit.

Hüüdnimede kasutuse õitseajaks loetakse vanusevahemikku 15–20 eluaastat. Poistel on tavaliselt rohkem hüüdnimesid kui tüdrukutel. Hüüdnimed on eelkõige sagedad tekkima suletud ning tihedalt liitunud kollektiivides (õpilaskollektiiv, väeosa, vangla), aga ka üldse kitsas ja lähedalt seotud inimrühmas. Lapseeas on olulisem keelega mängimine, tekib rohkem keelemängul põhinevaid sekundaarseid hüüdnimesid. Teismeliseeas on hüüdnimede tekkel olulisem roll välimusel ja iseloomul.

See oli hüüdnimedest. On veel inimesnimede alaliike, mida ma oma loengutes ei hakka käsitlema. Näiteks varjunimed ehk pseudonüümid.

pseudonüüm ~ varjunimi (kr *pseudos* ‘vale, viga’) // ingl *pseudonym*

isiku enda poolt valitud teda loomingulises tegevuses (kirjanduses, kunstis jm) esindav mitteametlik (isiku)nimi, nt Eduard Hubeli kirjanikunimi *Mait Metsanurk*.

Vihjeks ainult niipalju, et kui teil on pseudonüümidega kokkupuudet, siis kirjandusmuuseumi bibliograafia osakonnas leidub pseudonüümiseletuste kartoteek. Selle põhjal on minu teada välja antud ka valiksõnaraamat. Igal juhul on kartoteek põhjalikum ja tasub seda kasutada.

Isikute nimedeks on ka näiteks mütonüümid ehk müütiliste olendite nimed, samuti kirjandusteoste tegelaste, filmikangelaste jne nimed. Kõiki ei jõua käsitleda.

Mõne sõna tahaks lõpetuseks rääkida **loomanimedest**. Meil Eestis pole neid eriti käsitletud. On olemas Paula Palmeose artikkel “Eesti koduloomade nimedest” (ESA 1, 1955, lk 97–117). Kahtlemata vajaksid loomade nimed kogumist ja uurimist, sest tulemused on sageli üsna põnevad. Selles veendusin soomlaste nimetöid lugedes. Kahjuks ei jõua neid siinkohal tutvustada, kuigi oleksin tahtnud.

Loomade nimed on üldjuhul hästi võrreldavad inimeste primaarsete hüüdnimedega. See tähendab, aluseks on eelkõige looma välimus, iseloom. Kõne alla tuleb ka sünniaeg, sünnikoht, mõni loomaga seotud sündmus. Olulist rolli mängib loomaomaniku maitseelistus. Mõni eelistab kassinimena *Antsu*, teine *Almodar Marmorinot*.

Tavaliselt pannakse nimesid koduloomadele, kõige rohkem just lehmadele, koertele, kassidele, hobustele.

Alati ei ole loomanimed inimeste nimedest eristatavad, õige sageli on loomadel samad nimed mis inimestelgi. Mõnikord võib see kaasa tuua anekdootlikke juhtumusi:

Paul Ariste kogunud 1930. aastail murdekeelt Hiiumaal ja pannud kirja ka loomanimesid. Ühes peres olnud tal koera-, kassi-, oina-, härja- ning lehmanimed juba läbi küsitud, kui koplust paistnud silma tore hobune. “Mis te hobuse nimi on?” — “Ool põlegid nime mette,” vastanud peremees. “Nii uhke loom ja polegi nime!” ei jäänud Paul Ariste uskuma. “Põle mette,” kostnud peremees uuesti. Siis läinud peremees hobust teise kohta tõstma ja kui Ariste end minekule sättis, kuulis ta, kuidas peremees hobusega pahandas: “Korradi Poul, ää rabele!”

Eraldi nime võivad saada ka mõned inimestele olulised metsloomad, nt mingid murdjaloomad, inimsööjad kiskjad.

Nime andmisel on sageli määrava tähtsusega looma värvus ja muster. *Hallik* on hall, *Hiirik* hiirekarva, *Kirjak* kirju, *Piimik* valge, *Punik* punane, *Vöödik* vöödiline lehm.

Algselt karva järgi antud nimede hulka kuuluvad mitmesuguste marjade, lillede ja puude ning taimede nimetustest tuletatud lehmanimed (*Jõhvik*, *Kirsi*, *Maasik*, *Mooni*, *Mustik*, *Sirel*, *Vaarik*).

Lehmadele pannakse nimesid veel väliste tunnuste või iseloomulike omaduste järgi. Nt on *Kauni* ilusa, *Kõõrik* kõõrdsilmse, *Sarvik* suurte sarvedega, *Tillu* väikese lehma nimi.

Vana motiiv nimeandmisel on looma sünniaeg. Nädalapäevade järgi on tekkinud nimed nagu *Eesik*, *Teesik*, *Keesik*, *Neelik*, *Reedik*, *Laupik*, *Pühik*. Sünniaja järgi *Koidik*, *Päevik*, *Õodik*, *Mai*.

Nimesid pannakse ka pullidele (*Lauk*, *Punu*, *Ruske*), hobustele (*Kimmel*, *Raudjas*, *Võik*), koertele (*Krants*, *Muri*, *Muki*, *Pauka*, *Polla*, *Sammi*), kassidele (*Miisu*, *Nurr*, *Miuks*).

Harvemini saavad nime sead (*Rõik, Oskar, Virin*), lambad (*Manna, Valli*), kitsed (*Liivik, Mõkits, Poka*), kanad (*Tuti, Tsiu*), kuked (*Peeter, Petja, Petu*), hamstrid (*Chuck William*), merisead (*Pontšik, Kaspar, Possu*).

Peale koduloomade antakse nimesid ka teistele. Nt Kon-Tikil elas ahtris tüüripaku juures krabi nimega *Johannes*, kosmosejaama Skylab teise meeskonna 59 päeva kestnud lennul olid kaasas kaks ämblikku: *Anita* ja *Arabella*.

Täiendus (2010)

Eesti lehmanimede sagedusnimestik (2010):
<http://www.jkkeskus.ee/files/pdf/nimedeRaamatFreq.pdf>

Vasikanimede soovitusnimestik (2010):
<http://www.jkkeskus.ee/files/pdf/nimedeRaamatAlfa.pdf>

Viipenimed (2010):
http://www.novaator.ee/ET/inimene/nimi_ei_riku_meest_aga_viipenimi/